

Húzd meg, ereszd meg. Szökés és utolérés útvesztőiben

Recenzió Christopher Tozzi For Fun and Profit: A History of Free and Open Source Software Revolution (The MIT Press, Cambridge – London, 2017, 336 oldal, ISBN 9780262036474) című könyvéről.

Szerzői információ:

Z. Karvalics László, CSc., történész, információs társadalom kutató, a Szegedi Tudományegyetem Kulturális Örökség-és Humán Információtudományi Tanszékének egyetemi docense. Számos, információs társadalommal és információtudománnyal foglalkozó kurzus kidolgozója, szakkönyv és tanulmány szerzője. Kar Kiváló Oktatója (1999), Széchenyi-Ösztöndíjas (2000-től). Főbb kutatási témái: az információs társadalom születése, elméletei, az Internet kultúrtörténete, közoktatás és tudomány az információs társadalomban, tudás-alapú településfejlesztés.

Így hivatkozzon erre a cikkre:

Z. Karvalics László, „Húzd meg, ereszd meg. Szökés és utolérés útvesztőiben”.

Információs Társadalom XVIII, 2. szám (2018): 121–123.

<https://dx.doi.org/10.22503/inftars.XVIII.2018.2.8>

A folyóiratban közölt művek

a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 4.0

Nemzetközi Licenc feltételeinek megfelelően használhatók.

Húzd meg, ereszd meg. Szökés és utolérés útvesztőiben

Recenzió Angus Deaton A nagy szökés. Egészség, gazdagság és az egyenlőtlenségek eredete (Corvina Kiadó, Budapest, 2017, 416 oldal, fordította: Felcsuti Péter, ISBN 9789631364132) című könyvéről.

A Nagy Szökés (Great Escape) 2015-ös közgazdasági Nobel-díjas szerzője, Angus Deaton szótárában a nyomor és a korai halálozás csapdájából való menekülést (vagyis az élettartam és a jövedelem, s ezen keresztül az életminőség gyors és tömeges megnövelését) jelenti a 19. század utolsó harmadában, majd a rákövetkező még nagyobb ugrást a második világháború után, a 20. század közepén. Azzal, hogy az egészségjavulás és az azzal összefüggő népességrobbanás jelenségvilágát kapcsolja össze a jólét növekedésével, valójában nem a nagy tempóban végbemenő társadalmi változások alapvető okaira keres magyarázatot (mint a Deirdre McCloskey (legújabbban: 2016) által megteremtett Nagy Meggazdagodás (Great Enrichment) diskurzus), hanem arra, hogy mit kezdjünk a ténnyel: ez a világtörténeti léptékkel mérve páratlan hatású és tempójú folyamat nemcsak egyenlőtlenségek közepette, hanem egyenlőtlenségeket fokozza meg végbe. Ha valaki előrerohan, „megszökik”, szabadabb és boldogabb lesz, mint azok, akik maradnak vagy kisebb sebességgel haladnak előre. S mivel a folyamat globális, az egyenlőtlenségek dinamikájának is a globális rajzolata lesz érdekes – a „haladás és egyenlőtlenség közti örökös tánc”.

Az Információs Társadalom hasábjain talán megengedhető, ha a magyarul már korábban megjelent ismertetések és méltatások (elsősorban Kárpáti 2017) megismétlése helyett részletesebben foglalkozzunk az általam legfontosabbnak tartott, ám a figyelmet tartósan lekötőni csak ritkán képes adattömegbe könnyen beleszűrhető kulcs-problémakörrel, az új tudás születésének és felhasználásának kérdésével.

„Miért kell gyermekeknek meghalniuk a szegény országokban – teszi fel a kérdést Deaton – jóllehet élhetnének (hiszen) ... a gazdag országokban szabadon rendelkezésre álló és hatékony tudás emberek millióinak életét” menthetné meg.¹ Vajon mi gátolja meg ennek a tudásnak a felhasználását?

A kérdés azért szimptomatikus, mert minden további nélkül mellé tehetnénk hasonlókat: miért kell az információs társadalom gyermekeinek a világ számos pontján egy elavult és végképp el-alkalmatlanodott (Paulo Freire szavaival: nekrofil) oktatási rendszerben szenvedniük, miközben a mindenoldalú fejlődésüket segítő és támogató környezetek sokaságáról, mint legjobb gyakorlatokról rendelkezésre álló tudás gyerekek millióinak az életét tehetné gazdagabbá, teljesebbé és emberibbé? Vagy: miért kell az információs társadalom polgárainak elfogadniuk, hogy a közügyek kezelésére a 19. század végén kifejlődött, többpártrendszeren alapuló alkotmányos demokrácia-technikák révén a politikai alrendszer könnyen kiüresíthetővé és a magánérdekek szolgáltatójává tehető, annak ellenére, hogy számtalan jól bevált eljárás és alapelv segíthetné a professzionális és polgárbarát kormányzást?

¹Szerencsére Deaton nem sétál bele a malthusi csapdába (ahogy számtalanszor int óvatosságra a kézenfekvő, hatáskeltő, egváltozós magyarázatok kapcsán sok más helyen). Bebizonyítja, hogy ahol nincs javulás, nem azért nem csökken a gyerekhalandóság, hogy ne romoljon az egy főre eső jövedelem aránya.

S ha összekapcsoljuk ezt a három kérdést: vajon mi az oka annak, ha egy kormányzati ciklusban a történetileg kialakult egyenlőtlenség-formákból fakadó hátrányok csökkentésének leghatékonyabb és legeredményesebb eszközét, az oktatást programszerűen nem kívánják felhasználni erre a civilizációs misszióra – dacára annak, hogy közismert és konszenzuális tudások vonatkoznak arra, miként lehet és kell ezt megfelelően szervezni, irányítani, milyen módszerek használhatóak fel a cél érdekében, milyen intézményi, irányítási és pedagógiai fordulat-irányokat kellene előnyben részesíteni, s mindez miért vezet számtalan kedvező hatáskövetkezményhez állásfoglalás szinten?

Mert természetesen minden esetben a megoldáskeresés sikeressége minősíti a kutatói hozzájárulást az égető korkérdésekhez. Deaton hosszan és meggyőzően mutatja be például, miért alkalmatlan a segélyezés gyakorlata arra, hogy a még mindig szegénységben ragadt százmilliók feljebb emelkedését segítsék a folyamatok kedvezményezettjei (nemcsak a fejlett országok, hanem akár azok jómódú polgárai is). Okozunk kevesebb kárt – mondja bölcsen és helyesen. Hagyjuk, hogy a nehéz helyzetű országok és társadalmi csoportok maguk küzdjenek meg a kihívásokkal és keressenek egyedi stratégiákat. Majd – logikusnak látszóan – hozzáteszi: segítsük tudásokkal és szakértelemmel az útkereséseiket ott, ahol megfogalmazódik rájuk az igény.

Csakhogy hiába áll(na) rendelkezésre a szükséges tudás, ha épp pár bekezdéssel korábban állapítottuk meg, hogy a deficit annak felhasználásában van. Ha a tudást eltéríti – mi is?

Deaton részleges és ideiglenes válasza saját kiinduló kérdésére: a szegénység maga. A pénzhány. Megfelelő infrastruktúra hiánya. Az alternatívák ismeretének hiánya. Régebbi kulturális minták visszahúzó ereje. Korrupt és nem a polgáraitól cselekvő politikai vezetések. Valójában azonban minden esettípus mögött ugyanazt a fentieknél jóval komplexebb szerkezetet találjuk. Az egészséggel kapcsolatos társadalmi gyakorlatok nem szimpla orvos-beteg kapcsolatokon keresztül formálódnak és aktualizálódnak, ahogy az oktatással kapcsolatosak sem szorítkoznak a tanár-diák viszonyra vagy a szociális felzárkózás sem a segítők-segítségére szoruló párosából vezethetőek le. Komplex problémáról van szó: arról a kontrollstruktúráról, amelynek Deaton néhány elemét összesodorja, hogy számos izgalmas kereszt-összefüggésre rávilágítson.

Eközben azonban – mintegy mellékesen – rávilágít arra, hogy a számtalan akadály és nehézség ellenére az egyedi élet és az egészség értéke szükségszerűen emelkedik. Nemcsak a szökevények „húzzák” maguk után a lemaradókat, hanem minden egyes emberben kifejlődhet és megnyilvánulhat olyan, (potenciálisan) kreatív agy, amely hozzákapcsolódik a többihez. Deaton – váratlan költséggel – ezt úgy fejezi ki, hogy az egyesek által létrehozott új ideák révén minden kéz többre lehet képes. Merthogy Simon (1993) – és tegyük hozzá: Jánossy Ferenc (1975) – óta nemcsak érezzük, hanem bebizonyítottan láthatjuk, hogy a jólét igazi forrása nem a föld és a természeti kincsek, hanem az emberek. Vagyis: mégis csak van jelentősége az új tudásnak (nemcsak az egészségügyben, hanem mindenütt), mert noha kezdetben egyenlőtlenségeket teremt, de ennek nyomán a közösség egészének hoz hasznot később. Feltartóztatni nehéz.²

² Jól tükrözi mindezt a Deaton által hosszan ismertetett amerikai dohányzásellenes kampány története. Az 1964-es *Report on the Health Consequences of Smoking* épp az amerikai információs társadalom induló éveiben kezdte megfordítani a dohányzási trendet. A tudományos bizonyítékokból kulturális „mém” lett, és azonnal mérhetően csökkenni kezdett a tüdőrákos megbetegedések száma. S mindezt azokkal a nagy nyomásgyakorló erővel bíró dohánymultikkal szembe masírozva, akik sikeresen tették még a hetvenes években is emancipációs klisévé a nők dohányzását, hozzájárulva ahhoz, hogy a kedvező tendenciák náluk késéssel induljanak el.

Deaton jelentősége felmérhetetlen abban, hogy a tudománytalan pánikirodalommal szemben higgadtan felmutatja az alapvető tényeket. *Az egészségügyi egyenlőtlenségek a világban csökkennek. Az eddigi szökések az egyenlőtlenségi hatások ellenére is tartósan forradalmasítják a jövedelemtermelési és az egészségjavítási mutatókat.* A népességrobbanással kapcsolatos apokaliptikus víziók nem váltak valóra.

Interpretáció azonban sok helyen tűnnek inkább aforisztikusnak, mint analitikusnak. „*A haladás egyenlőtlenséget hoz létre, amely néha hasznos – utat mutat másoknak, vagy ösztönzést teremt a felzárkózásra – máskor káros, amikor azok, akiknek sikerült a szökés, lerombolják maguk mögött a menekülő útvonalakat*”.

„*Az egyenlőtlenség gyakran a haladás egyik következménye*” – hangzik el például egy tételmondat. S mikor nem? Mennyire gyakran? És a haladáson kívül *minek következménye még az egyenlőtlenség?* S csak következmény lehet, előfeltétel nem? Elég annyit mondani erről, hogy „*az egyenlőtlenségek ösztönözhetik vagy gátolhatják is a fejlődést*”?

S egyáltalán: lehet „egyenlőtlenségről” beszélni (egyes számban) akkor, amikor a tárgylemezen sokféle öröklött és átfedő egyenlőtlenség-szerkezetek és komplexumok vannak? Épp az egyenlőtlenség eredetéről nem tudunk meg semmit, pedig a könyv alcímének fontos fordulata. *Az ezzel foglalkozó történeti rész néhány (részben elavult, részben irreleváns) irodalom alapján naivan és felszínesen tárgyalja a mezőgazdaságra való áttérés és az egyenlőtlenség-mintázatok kérdését.*

Deaton könyve mégis sokféle társadalomtudomány képviselőjének polcán követel magának helyet. Remek példája annak, miként lehet óvatos megfontolásokkal abban a bonyolultságban láttatni alapvető kérdéseket, amely szükséges ahhoz, hogy elkerüljük az alacsonyán lógó gyümölcsként kínálkozó felszínes magyarázatokat.

A Felcsuti Péter értő fordításában megjelent könyv angol eredetijének szerkesztői sokat tehettek volna azért, hogy mindehhez méltó is legyen a mű. Segíteniük kellett volna, hogy a túlrít, unalmas, érdektelen és önisméltlésektől hemzseggő első hetven oldal helyett rögtön a dolgok közepébe vágjunk.

Irodalom

Jánossy Ferenc, *A gazdasági fejlődés trendvonaláról*, Magvető Kiadó, Budapest, 1975.

Kárpáti László, „A gazdasági és társadalmi egyenlőtlenségek eredete?”, *Közgazdasági Szemle*, 64. évf. (2017) 12. szám, 1343–1347. old. <http://dx.doi.org/10.18414/KSZ.2017.12.1343>

McCloskey, Deirdre Nansen, *Bourgeois Equality: How Ideas, Not Capital or Institutions, Enriched the World*, University of Chicago Press, Chicago, 2016.

Simon, Julian, *The Ultimate Resource*, Princeton University Press, Princeton, 1993.

³ Deaton javára szóljon, hogy óvatosan elhatárolódik azért azoktól, akik a letelepedést és a mezőgazdaságot egyfajta „ősbűnnek” tekintik.